

על הנועם בדרך החינוך

פיתוי והסברה גם בדבר ההכרח

בסוף פרשתנו אנו קוראים כיצד נחתם פרק בחייו של יעקב אבינו, והוא מסיים את שהותו בחרן ופונה לשוב אל ארצו – ארץ ישראל. כזכור, ארבע־עשרה שנים עבד יעקב בעבור רחל ולאה, ובתום תקופה זו ביקש לשוב אל ארץ מולדתו. לבן, חמיו, ניסה להניא אותו מכוונתו בשל הברכה הגדולה שנתברכו נכסיו לרגלו, והציע לו שכר על עבודתו. כתוצאה, השתהה יעקב זמן מה בחרן, אך בסופו של דבר נוכח לדעת שלבן עוין אותו ומבקש להרע לו ולעושו. בתוך כך היה דבר ה' אליו: "ראיתי את כל אשר לבן עשה לך... עתה קום צא מן הארץ הזאת ושוב אל ארץ מולדתך".

אמונים על הערצת אבותינו הקדושים, אנו מניחים שתכף לציווי – מעשה. אולם יעקב מפתיע אותנו בדרך התנהלותו. במקום להתחיל מיד בהכנות לדרך הוא שב אל צאנו וקורא לנשיו על מנת להביא בפניהן את הדברים ולשאול בעצתן. בדבריו אליהן אין הוא מתמקד בציווי האלוקי, אלא מאריך בדברי הסבר ושכנוע:

ראה אנכי את פני אביכן כי איננו אלי כתמל שלשם ואלקי אבי היה עמדי. ואתנה ידעתן כי בכל פחי עבדתי את אביכן ואביכן התל בי והחליף את משפּרתי עשרת מנים ולא נתנו אלקים להרע עמדי. אם כה יאמר נקדים יהיה שכרך וילדו כל הצאן נקדים, ואם כה יאמר עקדים יהיה שכרך וילדו כל הצאן עקדים, ויצל אלקים את מקנה אביכן ויתן לי.

יש להבין: מדוע להאריך בהסבר ושכנוע כאשר הדברים הם דברי ה', שאינם תלויים כלל בהבנה או בהסכמה? הרי ודאי אין לומר שסירוב מצדן של רחל ולאה היה גורם ליעקב לגנוז את תכניתו ולהמרות את פי ה'.

משיב על כך השל"ה הקדוש בדבריו לפרשתנו:

"וישלח יעקב ויקרא לרחל וללאה... אין ראוי לאדם כשירצה דבר מה מאנשי ביתו שיכריח על זה על צד האונס והניצוח, אף כי הוא מושל בהם, אבל ישתדל לפתות אותם על מה שירצה ובתכלית מה שאפשר כדי שיתעוררו לזה מעצמם, כי זה הוא יותר טוב משיעשו זה על צד האונס וההכרח. ראה כמה הרבה יעקב דברים עם רחל ולאה כדי שיתרצו בטוב לב, ואף־על־פי שהקב"ה ציווה לו שישוב לביתו.

עניין דומה אנו מוצאים גם בגאולת ישראל ממצרים, שכן לאחר מעמד הסנה שבו מתבשר משה על תפקידו ההכרחי במאורעות העתידיים להתרחש הוא שב לבית חותנו, יתרו, ומספר לו על כוונותיו: "וילך משה וישב אל יתרו חתנו ויאמר לו אלכה נא ואשובה אל אחי אשר במצרים ואראה העודם חיים, ויאמר יתרו למשה לך לשלום"^א.

רש"י על אתר מביא את דברי חז"ל, המבארים מה טיבם של חילופי הדברים הללו ומדוע נזכרו בתורה: "וילך משה וישב אל יתרו חתנו" – ליטול רשות, שהרי נשבע לו". במדרש מבוארת מחויבותו של משה יותר:

ובשעה שאמר לו הקב"ה "ועתה לכה ואשלחך אל פרעה", אמר לו משה: ריבון העולמים, איני יכול! מפני שקיבלני יתרו ופתח לי ביתו ואני עמו כבן, ומי שהוא פותח פתחו לחברו נפשו חייב לו... ולא עוד, אלא שכל הפותח פתחו לחברו, חייב בכבודו יותר מאביו ומאמו... לכך אמר משה לפני הקב"ה: קיבלני יתרו ונהג בי כבוד, איני הולך אלא ברשותו. לכך כתיב: "וילך משה וישב את יתרו חותנו"^ב.

גם כאן הדברים תמוהים: כל ישראל שרויים במצוקה קיומית נוראה ונתונים לגזרות השמדה אכזריות, הקב"ה מתגלה אל משה ומצווה אותו להיות איש המפתח בגאולת הגוף והנפש שתבוא אליהם, ומשה נדרש לרשותו של חותנו? האם בזה הדבר תלוי? ומה אם יסרב יתרו, האם אז תרד התכנית כולה לטמיון?

אלא ודאי שדבר ה' אינו צריך להסכמה מאיש, ואף משה לא תלה את ביצוע שליחותו בהסכמת חותנו, ולא באה התורה אלא ללמדנו מידת דרך ארץ: גם אם ברור שאת שליחות ה' עושים, מוטב שהדברים יבואו מתוך הסכמה ורצון וללא פגיעה כלשהי בזולת.

כי היכי דליקבלינהו מיניה

יסוד חינוכי זה נזכר בפירוש בגמרא העוסקת בהנהגת הבית סמוך לכניסת השבת:

שלושה דברים צריך אדם לומר בתוך ביתו ערב שבת עם חשכה: עישרתם? עירבתם? הדליקו את הנר... אמר רבה בר רב הונא: אף-על-גב דאמור רבנן... צריך למימרינהו בניחותא, כי היכי דליקבלינהו מיניה.^ג

מבאר על כך מרן הרב זצ"ל:^ד

- א. שמות ד יח.
- ב. שמות רבה ד: ב.
- ג. שבת לד, א.
- ד. עין-אי"ה שבת ב: רצג.

יש בכל הדרכה פעולה קרובה ופעולה רחוקה: הפעולה הקרובה היא בעניין אותו הדבר הפרטי הנדרש עכשיו להדרכה לקיים, בעשייה או במניעה. הפעולה הרחוקה היא בעניין חשיבות התוצאות שכלל ההנהגה פועלת כשהיא עומדת בתוקפה. והנה לפי הנראה שיש בכל שלטון שני הדרכים הידועים, של נועם ושל חובלים, לרדות ביד חזקה או לנהל ברוך ונועם, אם נשים מגמתנו רק לצד ההדרכה הפרטית אז יתגלה מיד לעינינו שיותר נפעול על הלבבות על-ידי אמירה רכה מאילו נבקש לבא ברדייה ובעקיפין. אבל אם נחדור עד סוף תעודת השלטון הפועל בכללות מציאותו, אז יש אשר ההנהגה החזקה תכריע את הכף. כי בהיותה ידועה ומפורסמת בכוחה כי עז, תכוף מיראה גם את הסוררים, ולא עוד [אלא] שתוכר מציאות הצורך למשטר, ויוחש הערך הגדול שיש לדברים המזוהרים על-ידי מציאות משטר חזק. אם כן לכאורה יש כאן פעולה יתרה אם תהיה הרדייה חזקה, יוצאת מכלל הרכות והנעימות המתונה הרבה.

בכל הדרכה חינוכית, אם במסגרת הציבורית של חיי האומה ואם במסגרת הפרטית של חיי המשפחה, יש שתי פעולות – קרובה ורחוקה; ושתי דרכים – נועם וחובלים. הדברים מבוססים על דברי הגמרא: "מאי דכתיב 'זאקה לי שני מקלות, לאחד קראתי נעם ולאחד קראתי חבלים [וארעה את הצאן]?"¹⁷ נועם – אלו תלמידי חכמים שבארץ ישראל, שמנעימין זה לזה בהלכה. חובלים – אלו תלמידי חכמים שבבבל, שמחבלים [רש"י: בלשון עוז וחמה] זה לזה בהלכה". הרב זצ"ל מלמדנו שבעוד מקל הנועם ויד רכה יפים לפעולה הקרובה, משמע: משיגים תוצאות מעשיות לטווח קצר, הרי מקל החובלים עדיף לטובת הפעולה הרחוקה, כלומר: דווקא הנוקשות וההכרח משרישים יחס נכון כלפי ערכה של ההדרכה וכלפי החובה להישמע לה.

מאחר וכן הוא, יש לתמוה על הנחייתו של רבה בר רב הונא – למימרינהו בניחותא – ולראות בה עצה היפה לטווח קצר בלבד. אולם הרב זצ"ל ממשיך ומלמד שהחינוך למצוות אינו דומה להדרכה מסוג אחר:

אמנם אמיתת ההכרעה אינה כן בנוגע לחוקי ד' ומשפטיו, כי מאשר ידענו שעצם עשיית המצווה היא מזככת את הדעת ואת הרגש, אם כן לא לבד ביחש להעניין הפרטי, כי אפילו לכללות ההדרכה יש יתרון גדול להנהגת הנעימות והרוך, מפני שכיוון שיותר קרובה הפעולה הפרטית להיעשות על-ידי אמירה רכה, הלא עצם הפעולה הטובה בעצמה היא תהיה העוזרת גם כן לההדרכה הכללית. על כן "צריך

למימרינהו בניחותא כי היכי דליקבלינהו מיניה", ותצא התועלת הקרובה, ומזה תצא גם כן התועלת הרחוקה, כחוק "מצווה גוררת מצווה".¹

חוקי ה' ומשפטיו אינם זקוקים לעזרתו של מקל חובלים. ברגע שעלה ביד ההדרכה להביא את המודרך לידי פעולה קרובה בכל דבר מצווה – כבר נכנסת לפעולה ההשפעה הסגולית של חפץ ה' ומביאה לידי מציאות של "מצווה גוררת מצווה". מתוך כך, מקל חובלים יוכל לעשות רק נזק במה שירחיק את המודרך מן הפעולה הקרובה וממילא יעשוק ממנו את אותה סגולה יקרה הצפונה במעשה המצוות וזמינה לכל הנפגש עמן.

עדות לכך ניתן למצוא באותה שיחה שבין יעקב לנשותיו, שבה פעלו דבריו את שתי הפעולות – הקרובה והרחוקה כאחת. יעקב מבקש לשכנע את רחל ולאח להסכים לצאת מארץ מולדתן אל ארץ אחרת, אך הן משיבות לו בהסכמה גורפת לעשות ככל אשר יצווה אותו ה': "ועתה כל אשר אמר אלקים אליך עשה".

נמצאנו למדים שגם אידיאלים גדולים שמציאותם מוכרחת צריכים להתבטא מתוך הבנה ומתינות, ודווקא בדרך זו יפעלו את פעולתם – הן בטווח הקרוב והן בטווח הרחוק – ויתממשו בעולם. כך נבנה הבית היהודי הראשון בעצת נשות יעקב, אמותינו הקדושות, כך נבנה גם הבית הלאומי הראשון בעת יציאת מצרים ברשות יתרו, כך צריך להיבנות הבית היהודי בהמשך הדורות וכך עתידה להיבנות גם האומה כולה בעת הגאולה העתידה.

מרון הרב זצ"ל, בפתגמו לחודש תמוז, ניסח את הדברים בקצירת האומר: "מבין מיצרים נגאל עם עליידי מורים חמושים בגבורה רוחנית, שאינם צריכים למקל חובלים".²

הדברים רומזים לפסק השו"ע³, האוסר על הכאת התלמידים בימי בין המצרים, שבהם המזיקים מצויים. בראיתו העמוקה של מרון הרב זצ"ל, מתבררת הלכה זו כהוראה לעתיד: בדור גאולה נצטרך להעמיד מחנכים שישפיעו על הדור במקל נועם, כדרכם של תלמידי חכמים שבארץ־ישראל, ורק בדרך זו נוכל להביא מזור לנבוכי הדור⁴.

מחנכים אלו הולכים בדרכו של יעקב, ודבריהם מתקבלים על הלב מתוך הגבורה הרוחנית הקורנת מאישיותם ומתבטאת בדיבורם הנינוח. יהי רצון שנזכה למורים כאלה, ועל ידם נצא מן המיצר אל הגאולה. אמן, כן יהי רצון.

1. אבות ד: ב.

2. מגד ירחים, תמוז תרע"ד.

3. שו"ע או"ח תקנא: יח.

4. ובליקוטי־תורה לאריז"ל (לבמדבר י א) כתב שחטאו של משה בהכאת הסלע בפעם השנייה היה בכך שלא השכיל להבין שלדור החדש, הבאים אל הארץ, יש לדבר – ואין להכותם. זאת לעומת דור יוצאי מצרים, שכלפיו הייתה ההכאה ראויה, ומשום כך לא נענש בפעם ההיא.